

ІНФОРМАЦІЙНА, КОМУНІКАЦІЙНА ТА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПІДВИЩЕННІ КВАЛІФІКАЦІЇ КЕРІВНИКА НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Анотація. У статті розглядаються питання визначення інформаційної, комунікаційної і комунікативної компетентностей керівника навчального закладу.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы определения информационной, коммуникационной и коммуникативной компетентностей руководителя учебного заведения.

Summary. This article reads the questions of the determination of informative, communication and communicative competences of the educational institution head.

Ключові слова. інформаційна компетентність, комунікаційна компетентність, комунікативна компетентність, керівник навчального закладу, підвищення кваліфікації.

Ключевые слова. информационная компетентность, коммуникационная компетентность, коммуникативная компетентность, руководитель учебного заведения, повышение квалификации.

Keywords. informative competence, communication competence, communicative competence, educational institution head, in-plant training.

Постановка проблеми.

Питання підвищення компетентності керівників закладів освіти досліджуються багатьма вітчизняними і зарубіжними вченими: Т.П. Афанасьєвою, С.Я. Батишевою, Т.Г. Браже, Р.П. Вдовиченко, І.О. Єлисеєвою, Г.В. Єльніковою, Л.М. Калініною, В.І. Масловим, Є.М. Павлютенковим та ін.

В структурі професійної компетентності В.А.Бубнов, А.М.Гуржій, М.І.Жалдак, Г.О.Козлакова, Н.В.Морзе та інші науковці виділяють інформаційно-комунікаційну компетентність.

В соціальній психології виділяється комунікативна компетентність,

причому існує низка різних підходів до її трактування. Основними з них є:

- діяльнісний підхід (Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв, М. І. Лісіна, Б. Ф. Ломов, С. Л. Рубінштейн, О. О. Смірнова та ін.);
- особистісний підхід – комунікативна компетентність розглядається як комплекс особистісних якостей (Г. Айзенк, П. П. Горностай, Р. Кеттел, Л. А. Петровська та ін.);
- розуміння комунікативної компетентності через Я-стан (Е. Берн, П. М. Єршов, М. В. Молоканов, Л. А. Петровська та ін.);
- діалогічний підхід (М. М. Бахтін, Л. С. Виготський, С. М. Дмитрієва, О. М. Матюшкін та ін.).

Поряд з цими дефініціями використовуються такі, як «комунікаційна компетентність», «інформаційна компетентність», «інформаційно-комунікативна компетентність», «інформаційно-комунікаційно-технологічна компетентність» та інші, схожі за звучанням і значенням. Метою даної статті є розкрити сутність цих понять та визначити особливості їх використання стосовно діяльності керівника навчального закладу.

Виклад основного матеріалу.

У Національній доктрині розвитку освіти (Україна XXI століття) зазначено, що пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують даліше удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві [1].

Вимоги сьогодення до освітньої діяльності зумовлюють необхідність адекватних змін і в роботі з підготовки та перепідготовки керівних кадрів освіти. Однією із задач післядипломної освіти стає необхідність підвищення якості управлінської діяльності керівників навчальних закладів у сучасних соціально-економічних умовах та її науково-методичного, організаційного і інформаційного забезпечення, подолання існуючих суперечностей між фактичним рівнем професійної компетентності директорів навчальних

закладів і необхідними для сучасного управління знаннями і вміннями в умовах інформаційного суспільства.

Навчальний процес на курсах підвищення кваліфікації директорів навчальних закладів в Центральному інституті післядипломної педагогічної освіти Університету менеджменту освіти НАПН України будується на основі компетентнісного підходу. Важливе місце серед ключових компетентностей керівника навчального закладу, розвитку та вдосконаленню яких приділяється особлива увага, посідає компетентність пов'язана із його інформаційною та комунікаційною діяльністю.

Причини особливої уваги до розвитку цієї компетентності очевидні, адже процеси глобалізації й інформатизації, за яких обсяг людських знань кожного року збільшується принаймні вдвічі, стимулюють різноманітні дослідження такого багатовимірного феномену, яким є комунікація. Саме на комунікацію кожна людина витрачає близько 70% свого часу. І саме мовна комунікація забезпечує існування соціальної пам'яті, зберігання й трансляцію інформації як між генераціями, так і в межах однієї (окремої) з них. Це зумовлює зростання комунікативних потреб членів соціуму [9].

Комунікація, як формальна категорія знань, асоціюється в різних сферах і контекстах по-різному. Не набула сталості й дефініція терміну комунікація, свідченням чого є занадто велика кількість визначень: понад 120, за даними Ф. Данса і К. Ларсона на 1972 р., і понад 240, за даними Дж. Андерсена на 1996 р. З приводу цього В. Кашкін зауважує, що визначень цього терміна є майже стільки, скільки й авторів, що його досліджували [6, с. 15]. Наприклад, відомий дослідник семіотики Р. Якобсон визначив комунікацію, як процес передачі інформації між людьми за допомогою знакових систем (сигналів) [наводиться за 9].

В роботі «Політична журналістика» [2] Д. Дуцик виокремила чотири основні значення (відповідно до різних наукових напрямів) терміна комунікація:

- 1) універсальне, за якого комунікація розглядається як «спосіб зв'язку

будь-яких об'єктів матеріального та духовного світу»;

2) технічне, тобто як «шлях зв'язку одного місця з іншим, засіб передачі інформації та інших матеріальних і духовних об'єктів з одного місця в інше»;

3) біологічне, широко використовуване в етології при вивченні сигнальних способів зв'язку тварин, птахів, комах тощо;

4) соціальне, за якого комунікація використовується «на позначення та для характеристики багато чисельних зв'язків та відносин, які виникають у людському суспільстві».

Як зазначають І. М. Писаревський та С. А. Александрова, комунікація – це соціально обумовлений процес передачі й сприйняття інформації як у міжособистісному, так і в масовому спілкуванні по різних каналах за допомогою вербальних і невербальних комунікативних засобів. При цьому комунікація і передача інформації не є синонімічними поняттями, оскільки інформація є тільки частиною комунікаційного процесу.

Комунікація, як більш широке поняття, включає й саму інформацію, та спосіб її передачі. Комунікативні процеси між людьми відрізняються від чисто інформаційних процесів у технічних пристроях тим, що інформація в спілкуванні не лише передається від джерела до одержувача або назад, а відбувається саме обмін нею. Причому люди не тільки обмінюються відомою інформацією, але можуть її видозмінювати й створювати нову [11]. Є.П. Ільїн називає спілкування - частковим видом комунікації, специфічним для людини. Так само співвіднесені ці поняття В. І. Слободчиковим і Є. І. Ісаєвим [наводиться за 11]. Причому інформація в процесі спілкування не лише передається, але і формується, уточнюється, розвивається.

Комунікації є не тільки необхідною умовою і наслідком всякої діяльності – вони відображають одну з цінностей людини. Не випадково говорять, що найбільшою цінністю людини в житті є спілкування. Циркулююча в суспільстві інформація, до створення якої доклала руку людина, називається соціальною. Джерелом соціальної інформації є людська

діяльність.

Комунікації виявляються, головним чином, в наявності інформаційних зв'язків. Якщо вони порушені або їх немає взагалі, немає і не може бути комунікації.

Слід зазначити, що на сьогоднішній день нема чіткого розмежування у вживанні термінів «комунікаційна компетентність» та «комунікативна компетентність». В науковій літературі можна зустріти їх використання як синонімів (напр., у А.Т. Каюмова), більшість авторів нерозривно вживають термін «інформаційно-комунікаційна» компетентність, проте у функціональному менеджменті (як в інформаційному, так і в комунікаційному), і в соціальній психології, як правило, вживається термін «комунікативна компетентність».

За А.Т. Каюмовим [7] комунікаційна (комунікативна) компетентність особистості визначає ефективність її включення в процеси соціокультурної комунікації, виступаючи необхідною і достатньою умовою для актуалізації і реалізації суб'єктом різних функцій культури в суспільстві. Оптимальна реалізація цих функцій забезпечується елементами структури комунікаційної компетентності особистості. Як основоположні її компоненти можна виділити наступні:

- знання змісту предмета соціокультурної комунікації;
- компетентність у виборі напряму соціокультурної комунікативної діяльності;
- знання, пов'язані з управлінням цією комунікацією (контроль комунікаційного процесу);
- володіння інструментальними засобами комунікативної діяльності.

Проте, не зважаючи на більшу ємність поняття «комунікація» порівняно із «інформацією», в науковій літературі усталилась думка, про те, що інформаційна компетентність є більш загальною, порівняно із комунікаційною. Так О. Н. Іонова дає визначення інформаційної компетентності як системного утворення знань, умінь і здатності суб'єкта у

сфері інформації і інформаційно-комунікаційних технологій та досвіду їх використання, а також здатності удосконалювати свої знання, уміння і приймати нові рішення в умовах, що міняються, або непередбачених ситуаціях з використанням нових технологічних засобів [5].

На думку С. В. Трішиної, інформаційна компетентність - це інтеграційна якість особи, що є результатом віддзеркалення процесів відбору, засвоєння, переробки, трансформації і генерування інформації в особливий тип предметно-специфічних знань, дозволяє виробляти, приймати, прогнозувати і реалізовувати оптимальні рішення в різних сферах діяльності [15]. З точки зору О. Б. Зайцевої, інформаційна компетентність - складна індивідуально-психологічна освіта на основі інтеграції теоретичних знань, практичних умінь в області інноваційних технологій і певного набору особових якостей [4].

Враховуючи, що компетентність є сукупність особових якостей (ціннісно-сміслових орієнтацій, знань, умінь, навичок, здібностей), обумовлених досвідом діяльності у визначеній соціально і особово-значущій сфері [10], а також зважаючи, що процеси продукування, передачі, пошуку, оцінки інформації, обміну інформацією (комунікація) із застосуванням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій – суть інформаційні процеси, О. Г. Піменов розглядає інформаційно-комунікаційну компетентність як якісну характеристику суб'єкта, визначальну ефективність здійснення ним інформаційних процесів в професійній і іншій діяльності.

А. Л. Семенов наводить поняття «ІКТ-компетентність», яке полягає в умінні вирішувати завдання з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). В. Ф. Бурмакіна, М. Зелман, І. Н. Фаліна визначають інформаційно-комунікаційно-технологічну компетентність як здатність використовувати інформаційні і комунікаційні технології для доступу до інформації, її пошуку, визначення, інтеграції, управління, оцінки, а також її створення, продукування і передачі, яка достатня для того, щоб успішно жити і працювати в умовах інформаційного суспільства [наводиться за 10].

У науковому контексті поєднання термінів "комунікативна компетентність" уперше було використано в руслі соціальної психології (від латів. *competens* - "здатний") - здатність встановлювати і підтримувати ефективні контакти з іншими людьми за наявності внутрішніх ресурсів (знань і умінь) [8]. «Комунікативна компетентність - це такий рівень навченої взаємодії з оточенням, який вимагається індивідові, щоб у рамках своїх здібностей і соціального статусу успішно функціонувати в цьому суспільстві» [3].

Комунікативна компетентність – це не просто навички застосування мовних і немовних засобів в конкретному контексті і ситуації спілкування, уміння ефективно впливати на співбесідника, але й уява про діяльнісну мету свого мовлення, усвідомлення комунікативного сенсу спілкування, творче володіння лексичним запасом і необхідними граматико-синтаксичними схемами, інтелектуальна готовність до прийняття мотивованого рішення про закінчення висловлювання [14].

Тобто, поняття комунікативної компетенції характеризує здатність правильно орієнтуватися в міжособистісному спілкуванні і відносно вільно брати участь в ньому, що досягається за допомогою лінгвістичних знань, а також знань традицій, звичаїв, устоїв суспільства.

Поняття комунікативної компетентності відображає рівень майстерності людини в міжособистісному спілкуванні і спирається передусім на психологічні знання про себе і про інших, а також на вибрану стратегію в спілкуванні і комплекс відповідних умінь. Комунікативна компетентність це рівень володіння різними засобами спілкування, що дозволяє людині ефективно спілкуватися [наводиться за 8]. Тобто, набір комунікативних навичок, наприклад такий: активне слухання, повідомлення про свій внутрішній стан, неупереджене спостереження за поведінкою партнера, співпереживання і так далі

К. Данцигер пропонує наступне визначення комунікативної компетентності. «Комунікативна компетентність - це здатність людини

реалізувати комунікативні функції відповідно до умов ситуації. Основа комунікативної компетентності - це уміння встати на точку зору партнера, будувати спілкування так, щоб воно зрозуміло і прийняте співрозмовником».

[16]

Повертаючись до неоднозначного розуміння комунікативної компетентності в соціальній психології, слід зазначити, що окрім комунікативних умінь, що традиційно включаються до складу комунікативної компетентності важливими її елементами В. П. Захаров [наводиться за 8] вважає знання з психології особистості, групи.

Для кращого розуміння відмінностей між комунікаційною і комунікативною компетентностями розглянемо прикметникові терміни комунікативний та комунікаційний. Вони мають різні лексичні значення:

1) комунікативний – який стосується комунікації як спілкування, обміну інформацією;

2) комунікаційний — який стосується шляхів сполучення, транспорту, ліній зв'язку тощо [13, с. 141].

Висновки. Таким чином, під комунікативною (або мовно-комунікаційною) компетентністю ми розумітимемо систему психологічних знань про себе і про інших, умінь, навичок в спілкуванні, стратегій поведінки в соціальних ситуаціях, що дозволяє будувати міжособистісне спілкування відповідно до цілей і умов взаємодії. Комунікаційна ж компетентність – пов'язана із технологічною складовою комунікаційного процесу.

В межах навчального процесу на курсах підвищення кваліфікації розглядається інформаційно-комунікативна компетентність, яка полягає в тому, що за допомогою реальних об'єктів (комп'ютер, принтер, модем, копір, телевізор, магнітофон, телефон, факс) та інформаційних технологій (аудіо-відеозапис, електронна пошта, ЗМІ, Інтернет) слухачі набувають умінь самостійно шукати, аналізувати і відбирати необхідну інформацію, перетворювати, зберігати та передавати її. Ця компетентність включає знання іноземних мов, способів взаємодії з оточуючими і віддаленими людьми і

подіями, навички роботи в групі, володіння різними соціальними ролями в колективі, вміння себе позиціонувати, ставити запитання, вести полеміку, дискусію тощо.

Література

1. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст.
2. Дуцик Д. Політична журналістика / Діана. Д. Дуцик. – К. : Києво-Могилянська ака- демія, 2005. – 138 с.
3. Емельянов Ю.В. Активные групповые методы социально-психологической подготовки специалистов // Вопросы психологии.-1993.- №4.-с.69-73.
4. Зайцева О.Б. Формирование информационной компетентности будущих учителей средствами инновационных технологий [Текст]: Автореф. дис. ...канд. пед. наук. / О.Б.Зайцева.- Брянск, 2002. - 19 с.
5. Ионова О.Н. Концептуальные основы формирования информационной компетентности взрослых в системе дополнительного образования //Дополнительное профессиональное образование. – 2006. – №4(28).
6. Кашкин В. Б. Введение в теорию коммуникации: [учебн. пособие] / В. Б. Кашкин. – Воронеж: Изд-во ВГТУ, 2000. — 175 с.
7. Каюмов А.Т. Коммуникационная компетентность личности как цель социализирующего воздействия образовательного процесса // Инновации в образовании. - 2007. - 5. - С.93-98.
8. Макаровская И. В. Коммуникативная компетентность и представления учителя о себе. - Дисс. ... канд. психол. н. - СПб., 2003. - 196 с.
9. Онуфрієнко Г. Термін комунікація в поняттєвому вимірі й лінгвістичному контексті / Галина Онуфрієнко, Анастасія Черневич // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології» – 2010. – № 675. – С. 154–160. Доступ: http://www.nbuu.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Ukr_term/2010_675/34.pdf
10. Пименов О.Г. информационно-коммуникационная компетентность учащихся с нарушениями зрения: особенности структуры и содержания. БГПУ им. М.Танка. Доступ: <http://itdsel.bspu.unibel.by/ru/content/new6/new6/new2/>
- 11.Писаревський І. М. Професійно-комунікативна компетентність (в туризмі): підручник / І. М. Писаревський, С. А. Александрова; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х: ХНАМГ, 2010. – 230 с.
- 12.Приходько В. М., Комунікативна компетентність керівника навчального закладу як основа професійної культури спілкування / Приходько В. М., Приходько М. І., Запоріжжя. – Управління школою №25(181)
- 13.Словник паронімів української мови / [уклад. Д. Г. Гринчишин, О. А. Сербенська]. — К.: Освіта, 2008. — 320 с.

14. Титова С.В. Коммуникативная культура. От коммуникативной компетентности к социальной ответственности. Под ред. С.В. Титовой. – М.: Питер, 2009.
15. Тришина С. В. Информационная компетентность специалиста в системе дополнительного профессионального образования [Электронный ресурс] // Интернет-журнал «Эйдос». 2004. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2004/0622-09.htm>
16. Ute, C. Kompetenzentwicklung in der beruflichen Bildung. Leske+Budrich / C. Ute, A. Rolf. – Opeade, 2002. – P . 159.